

Interdisciplinarnost kao specifikum bioetičkog govora

T. MATULIĆ, *Bioetika*, Glas koncila, Zagreb 2001., 539 str.

Bioetika je mlada teoretsko-praktična filozofska disciplina koja na sebe privlači pažnju znanstvenika različitih profila. Za nju su zainteresirani filozofi (etičari), teolozi, liječnici, pravnici, sociolozi, političari, biolozi, zastupnici drugih empirijskih znanosti. Ispravno shvatiti bioetiku i od nje očekivati adekvatne norme djelovanja, moguće je samo onda kada se toj mladoj znanstvenoj disciplini pristupi interdisciplinarno. Zahvaljujući interdisciplinarnom dijalogu unutar bioetičkog govora, stvaraju se temeljne pretpostavke za holistički pristup životu što je ujedno nužan preduvjet za iznalaženje odgovarajućih normi za nova bioetička iznašuća. Druge su znanstvene discipline neophodne bioetici da je informiraju o vrijednosti i važnosti dotične životne stvarnosti, ali je samo etika, odnosno bioetika ta koja donosi vrijednosno-normativni sud za konkretno djelovanje. (Bio)etika, međutim, nije jednoznačan pojam. Budući da je ona različito shvaćena, dosljedno tome predlažu se različita, katkada i oprečna rješenja za jednu te istu (bio)etičku stvarnost. Upravo je to prijelomna točka oko koje se lome koplja unutar suvremenog bioetičkog diskursa.

Tonči Matulić je svjestan složenosti problema kojeg nameću različite (bio)etičke opcije. On se stoga u ovoj knjizi zalaže za utemeljenje (bio)etike na personalističkim i onto-antropološkim datostima. Jedino je tako

utemeljena (bio)etika sposobna objektivno vrednovati integralnu istinu o čovjeku te stoga imati univerzalni normativni karakter. Bez takve (bio)etike nemoguće je nadvladati etički relativizam koji se udomaćio i na području bioetike. Mislim da bi te misli bile ključ razumijevanja za sva tri dijela, u četrnaest poglavlja, od kojih se sastoji *Bioetika* Tončija Matulića, višeg asistenta pri katedri moralne teologije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu.

Prvi dio, u šest poglavlja, obrađuje pitanje epistemološkog statusa bioetike.

Najprije se, u prvom poglavlju, govori o samom nastanku bio-etike koji je vezan uz biomedicinski progres. Naime, senzibilizacija za (bio)etičkim premisslanjem rasla je usporedo s novim dostignućima ali i abuzusima medicinske znanosti.

U drugom se poglavlju raspravlja o neologizmu "bioetika" kojeg je 1970. skovao V. R. Potter. Taj bi pojam, prema idejnoj zamisli njezina pronalazača, pretpostavljao i uključivao dvoje: biološko znanje (egzaktne /biomedicinske/ znanosti) i znanje o ljudskim vrijednosnim sustavima (humanističke znanosti). Među njima bi vladao konstruktivni interdisciplinarni dijalog. Zahvaljujući A. Hellegersu bioetika je ušla u akademski svijet kroz specijalistički institut. Za razliku od Pottera koji je prvenstveno naglašavao važnost biološkog znanja unutar bioetičkog dijaloga, Hellegers je više inzistirao na teoretskim etičko-aksiološkim vidovima u bioetici. Bioetika jest nova znanost, ali ta znanost, prema Tončiju, ne zahtijeva neku novu etiku. Bioetika primjenjuje već poznate

temeljne moralne norme na konkretno biomedicinsko područje. Ta primjena, međutim, nije automatska. Ona vodi računa o konkretnoj bioetičkoj situaciji. Osim toga, ako to zahtijevaju nove tehničke i znanstvene spoznaje, ne isključuje se mogućnost stvaranja novih izvedenih moralnih normi. I sve to uz u pretpostavku poštivanja zakonite autonomije i specifične nadležnosti zainteresiranih znanosti u bioetičkom dijalogu. Stav je Tončija Matulića jasan i kategoričan: bioetika mora biti mjesto istraživanja objektivne istine. Jasno, taj se njegov zahtjev protivi pozicijama laičke bioetike H. T. Jr. Engelhardta koje su inspirirane sekulariziranom kulturom. Prema Engelhardt u bioetici može postojati samo etički minimum do kojeg se dolazi konsenzusom partnera u bioetičkom dijalogu. Tončijev se zahtjev još više protivi stavu Uberta Scarpellija. Naime, taj talijanski laički filozof naučava etički relativizam na području bioetike: bioetika nije ništa drugo doli "etika bez istine". Jedino načelo koje, prema Scarpelliju, vrijedi u (bio)etici jest načelo tolerancije. U pozadini tog etičkog relativizma Matulić vidi "Humeov zakon" koji je skeptičan prema utemeljenju etike na klasičnoj ontologiji, što više on takvo utemeljenje prezire. Točni se stoga s pravom pita: kako je moguće govoriti o etičkoj objektivnosti ako se ona odvoji od ontologije? te zaključuje: objektivnost u etici temeljna je pretpostavka za održanje bioetike kao filozofske i normativne discipline.

U trećem poglavlju donosi autor neke definicije bioetike. On se opredjeljuje za definiciju Warrena Thomasa

Reicha iz drugog izdanja bioetičke enciklopedije (1995.) koja glasi: "Bioetika je sustavno proučavanje moralnih dimenzija - uključujući moralno gledanje, odluke, ponašanje i odgovorno držanje - znanosti o životu i skrbi za zdravlje, primjenjujući različite etičke metodologije s interdiciplinarnom impostacijom." Za razliku od definicije iz prvog izdanja bioetičke enciklopedije, u ovoj se definiciji bioetika predstavlja kao interdiciplinarna znanost koja pretpostavlja (ali i favorizira) etički pluralizam.

Nije, međutim, svejedno na koju će se etiku i etičku metodologiju oslanjati bioetika, jer od temeljne etičke impostacije ovisi i konkretni bioetički izbori. U tim je riječima, moglo bi se reći, sadržana poruka četvrtog poglavlja koje obrađuje nekoliko važnih tema: etička znanost, etika i aksiologija, tipovi etičkih argumentativnih metodologija. Etika je predstavljena kao normativna teoretsko-praktična filozofska disciplina koja traga za objektivnim kriterijima dobrog stava i ispravnog djelovanja. Čovjek je nositelj etike i on je, zahvaljujući svome razumu (za vjernika je razum prosvjetljen vjerom), sposoban spoznati objektivnu moralnost. Kad ne bi imao te sposobnosti, zaključuje Matulić, bilo bi nemoguće govoriti o zadnjem etičkom temelju i razlogu postojanja etike. Nadalje, racionalno utemeljena i objektivno impostirana etika nedjeljiva je od vrijednosti. Ona je ustvari sustav objektivnih vrijednosti koje određuju čovjekovu svijest. U etičkom promišljanju posebnu pozornost zaslužuju moralne vrijednosti jer one zahtijevaju od subjekta da ih traži na apsolutan, bezuvjetan i kategoričan način. Mo-

ralne vrijednosti imaju normativni karakter: one se, kao moralna dužnost, iznutra nameću čovjekovoj savjesti. Što se pak tiče etičkih normi, bez obzira jesu li nastale iz deontološke ili teleološke argumentativne metodologije, one moraju biti utemeljene na racionalnom i objektivnom sustavu vrijednosti. Iako se oba načina argumentiranja primjenjuju u bioetici, stječe se dojam da autor ove knjige blago favorizira teleološko utemeljenje normi dajući mu diskretnu prednost u odnosu na deontološku argumentaciju.

Peto poglavlje govori o formalnom i materijalnom objektu bioetike. Određenje formalnog objekta bioetike pretpostavlja nužnost racionalnog utemeljenja bioetike kao interdisciplinarnе znanosti. Prema Matuliću velika je uloga teoretskog i praktičnog razuma u etičkom argumentativnom procesu. Razum otkriva etičke ontološko-antropološke norme, a da bi se one ispravno primijenile i bile univerzalne, procese razumske argumentacije i dedukcije mora nadići subjektivizam, pristranost i proizvoljnost. Materijalni objekt bioetike jesu spoznaje i sadržaji koje bioetika crpi iz područja "znanosti o životu i skrbi za zdravlje". On također obuhvaća i sadržaje sociopolitičkih, socioekonomskih i ekoloških dimenzija u kojima čovjek živi i djeluje.

Metodi bioetičkog valutativno-normativnog procesa posvećeno je šesto poglavlje. Taj se proces odvija ovako: Bioetika najprije individualizira biomedicinsku datost te u svjetlu temeljnih pojmova opće etike proučava relevantne antropološke datosti koje su povezane s biomedicinskom datošću (spekulativna bioetika). Potom uspostavlja odnos između opće i primije-

njene etike smještajući se pritom na razini općih i specijalnih načela biomedicinske etike. Plod je tog susreta artikulacija konkretnih normativnih izričaja i njihova razborita primjena (primijenjena bioetika). Iako bioetika uvažava druge znanosti u bioetičkom dijalogu, ipak, ističe Tonči Matulić, samo je ona ta koja donosi konačni normativni sud o konkretnom djelovanju. Pluralizam mišljenja u bioetičkom dijalogu jest nemoralna vrijednost i nije ideal bioetike. Ideal se sastoji u pronalaženju najkvalitetnijih, najobjektivnijih i najadekvatnijih bioetičkih normi i praktičnih sudova kojim se rješavaju bioetičke konfliktualnosti.

Drugi dio knjige, u tri poglavlja, razmatra problemske aspekte smisla i sadržaja u bioetici.

Sedmo je poglavlje naslovljeno "metabioetika". Metabioetika je, jednostavnim riječima kazano, spekulativni dio bioetike. Svrha je metabioetičkog govora, smatra Matulić, odrediti sadržaje na temelju kojih je uopće moguće govoriti o adekvatnom utemeljenju bioetike. Metabioetika želi uspostaviti jedinstvenu istinu o čovjeku kao etičkom biću. Ona određuje bioetiku: služi, naime, kao motivacija i nadahnuće za cjelokupnu normativnu orijentaciju (praktične) bioetike. Sržno je pitanje: Za koju se vrstu metabioetike odlučiti? Postoje različiti metabioetički modeli i svaki od njih nudi vlastiti antropološki horizont te dosljedno tome i vlastitu fondaciju (bio)etike. Matulić se opredijelio za antropološko-personalističko, odnosno ontoantropološko utemeljenje metabioetičkog horizonta. Od svih ponuđenih modela jedino taj model smatra da je moguće objektivno govoriti o čovjeku kao osobi i

etičkom biću, te u objektivnoj unutarnjoj strukturi čovjeka spoznati hijerarhijski ureden sustav vrijednosti. Osim toga, temeljna je postavka tog modela jasna i kategorična: bioetika može izvršiti svoje poslanje samo ako poštuje i brani ljudski, odnosno osobni život.

Bioetičke paradigme i načelo zaštite fizičkoga života jesu sadržaj osmog poglavlja knjige. Autora predstavlja dvije bioetičke paradigme: paradigmu načela i paradigmu kreposti. Kao jedna oblik normativno-primijenjene etike, paradigma načela artikuliira konkretne etičke sudove oslanjajući se na načela biomedicinske etike s deontološkim i teleološkim elementima. Riječ je uglavnom o ovim načelima: načelo autonomije, načelo neškodljivosti, načelo dobročinstva i načelo pravednosti. S druge strane, bioetička paradigma kreposti inzistira na interakciji između kreposti i profesionalnog djelovanja. Obje su paradigme, prema Matuliću, nesavršene. I dok je prva indiferentna prema moralnim kategorijama dobro - zlo, druga ne posjeduje jasne kriterije djelovanja. Rješenje Matulić vidi u uskladjivanju objiju paradigmi s antropološko-personalističkom perspektivom koja omogućuje, najprije integracija paradigme načela s paradigmom kreposti, a potom i integracija objiju paradigmi u sebe. Što se tiče načela zaštite fizičkoga života, ono se temelji na činjenici da je ljudski život, shvaćen u svojoj fizičkoj konkretnosti, temeljna vrednota koja u svim stadijima svoga razvitka implicira nepovredivost.

U devetom poglavlju autor individualizira nekoliko temeljnih izazova bioetike u kontekstu biomedicinskog progressa. To su: autonomija i odgovornost biomedicinskih znanosti; bio-

tehnologija, bioinženjering i manipulacije biosom; ekologija, ekosustavi i zagađivanje okoliša; problem humanizacije medicine; binomi "kvaliteta života" i "svetost života"; perspektive odnosa liječnik - pacijent; prava pacijenta; liječnički čin; bioetičko povjerenstvo. Navedene datosti znaju često biti izvor bioetičke konfliktualnosti. Matulić im pristupa i traži rješenja iz perspektive provjerenih katoličkih etičkih načela.

Pet poglavlja trećeg dijela knjige svrstani su pod zajednički nazivnik: sistematizacija problemsko-sadržajnih aspekata interdisciplinarnog bioetičkog dijaloga.

Deseto poglavlje govori o specifičnim aspektima religijskog govora u bioetičkom dijalogu. Bioetika je mjesto susreta ne samo zainteresiranih znanosti nego i različitih religija. Religijska i vjerska uvjerenja neodvojiva su od liječničke prakse i znanstveno-istraživačke djelatnosti. Na poseban je način kršćanstvo zainteresirano za bioetiku jer je ova nastala upravo u kršćanskom civilizacijskom i sociokulturološkom okruženju. Što više, kršćanstvo je od samih svojih početaka utjecalo na oblikovanje liječničke prakse i medicinskog ethosa. I razmišljanja o životu i smrti u samim počecima bioetike bila su impregnirana kršćanskim duhom. I danas, kada je očito da biomedicinski i biotehnoški progres ne favoriziraju biblijsko-kršćanski pogled na svijet i život, kršćanstvo ne prestaje podsjećati na istinu da čovjek nije Bog te da sve što je tehnički izvodivo nije etički dopustivo. Matulić stoga predlaže: bioetika treba svoje temelje graditi na sigurnom tlu kršćanstva. Ona time neće izgubiti

svoju originalnost ali će zato bolje shvatiti što je čovjek u sebi i po sebi: ovisno i ograničeno ali i boguslično biće. Drugi je dio desetoga poglavlja posvećen temi: dometi sekularizacije bioetičkog govora. Sekularizirana ili laička bioetika temelji se na parametrima "kvaliteta života". Ona je, ističe Maurizio Mori, u direktnom sukobu sa sintagmom "svetost života" koja se inspirira na koncepcijama tradicionalne (kršćanske) etike. Nije svejedno hoće li ljudski identitet biti stavljen pod (apsolutno) načelo "svetosti" ili pod relativno načelo "kvaliteta", smatra Matulić, jer iz tih očito različitih antropoloških koncepcija proizlaze i različiti etički kodeksi.

Specifični aspekti teološkoga govora u bioetičkom dijalogu tema je jedanaestog poglavlja knjige. Iako teologija nema danas onaj utjecaj na medicinu kakav je imala u prošlosti, ipak joj se ne može poreći da je i ona, zahvaljujući svom interesu za medicinsku etiku i medicinu općenito, utjecala na nastanak same bioetike. Istina, bioetika se oblikovala izvan teološkog misaonog ambijenta ali su zato (bio)etička pitanja neodvojiva o čovjekovih religioznih stavova i uvjerenja. Što više, teologija je veoma zainteresirana za sva goruća (bio)etička pitanja. Međutim, ako želi biti ravnopravan sugovornik bioetike, ona treba, smatra Matulić, ući u dijalog s novom medicinskom praksom i teorijom. Polazna i uporišna točka tog teološko-bioetičkog dijaloga jest "čovjek". I upravo na temelju jasno artikulirane etičke antropologije, teologija može unijeti mnoštvo vrijednosnih kriterija u medicinsku etiku. Imperativ oslušivanja druga postavlja se ne samo

pred teologiju nego i pred medicinsku praksu: ona treba s maksimalnom ozbiljnošću uvažavati glasove teološke etike. U otvorenom i iskrenom dijalogu bioetika će shvatiti da teologija nije neka sektaška ideologija, jer normativni govor teološke etike pomno uvažava i logičku strukturu racionalnoga govora. S druge strane teologija će uvažavati bioetičku metodologiju proučavanja moralnog fenomena. Iako su teologija i bioetika ravnopravne u tom dijalogu, ipak je teologija ta, zaključuje Matulić, koja ima mnogo više za reći bioetici, nego obrnuto. Pozitivan doprinos teologije u bioetici može se najbolje vidjeti u njezinom naučavanju o smisla života i vrijednosti patnje, boli i smrti u ljudskom životu. Stoga, ukoliko želi ostati vjeran samoj sebi, bioetika ne smije ignorirati stav Crkve i mišljenje teološke etike o (bio)etičkim pitanjima. U završnom dijelu ovog poglavlja govori autor o aktualnosti tradicionalnih etičkih načela. Riječ je o ovim načelima: čin s dvostrukim učinkom; manje zlo - veće zlo; mentalna rezervacija; nevin - kriv; načelo totaliteta; terapijsko načelo; redovito - izvanredno i/ili srazmjerno - nesrazmjerno sredstvo; društvenost; solidarnost.

Dvanaesto je poglavlje posvećeno specifičnim aspektima filozofskog govora u bioetičkom dijalogu. Matulić specificira primarnu ulogu filozofa (etičara) u bioetici: on je istražitelj temeljnog smisla života i smrti. On traga za istinom, istražuje moralni fenomen da bi ga autentično tumačio te potom formulirao valutativno-normativni sud. Da bi filozof kompetentno sudjelovao u bioetičkim institucijama i ponudio nepristrana, odgovorna i raz-

borita praktična rješenja, on mora dobro poznavati specifikum bioetičkih problema. Zadaća etičara, dakle, nije nimalo lagana. Ali je zahvalna jer zahvaljujući njegovom artikuliranju objektivnih etičko-vrijednosnih kriterija, stvaraju se nužne pretpostavke za zaštitu svakog ljudskog bića, neovisno o razvojnom stadiju u kojem se nalazi. Istina, i filozof može pogriješiti u izboru. Mogućnost će pogreške biti mnogo manja ako se etičar distancira od totalizirajućih ideologija, jer ove instrumentaliziraju i zanemaruju čovjeka.

Specifični aspekti pravnoga govora u bioetičkom dijalogu tema je trinaestog poglavlja knjige. I pravna je znanost zainteresirani partner u bioetičkom dijalogu. Uloga prava u tom dijalogu nije marginalna, jer mnoštvo je bioetičkih tema koje zahtijevaju ozbiljno i studiozno pravno-znanstveno promišljanje. U konačnici, zakon je taj kojim će se regulirati (ne)dopustivost određenih postupaka na biomedicinskom području. U kontekstu bioetičkog govora danas se često govori o tzv. biopravu. Biopravo pretpostavlja jasno izgrađena i determinirana shvaćanja moralnosti, etičnosti i zakonitosti. Nadalje, ono se suprotstavlja, bolje rečeno trebalo bi se suprotstavljati trima povijesno izgrađenim odnosima na razini osobnoga morala i građanske etike, naime: ekstremnom pravnom racionalizmu, konsenzualnoj građanskoj etici i etici minimuma. Iako su etika i pravo autonomne i razdvojene stvarnosti, u bioetičkom dijalogu one moraju biti međusobno povezane i ovisne i to tako da etika bude kritička instanca prava, a pravo pozitivni i konkretni izraz etike.

Posljednje, četrnaesto poglavlje je posvećeno specifičnim aspektima sociološkog govora u bioetičkom dijalogu. U njemu se ističe da je sociologija deskriptivna znanost koja (samo) evidentira činjenično stanje te da po svojoj naravi nije nadležna postavljati etičko-aksiološke parametre za oblikovanje bioetičke stvarnosti. Iako nije i ne može biti normativna znanost – "sociološka objektivnost nije isto što i etička objektivnost" – sociologija ima svoje mjesto u bioetici. Ona unosi autentične sociološke spoznaje u bioetički dijalog i pomaže boljem upoznavanju moralnih fenomena.

Knjiga Tončija Matulića *Bioetika* zavrijedila je ovo poduže predstavljanje, jer se radi o prvom i dosad jedinom djelu te vrste na hrvatskom govornom području. Po tematici koju obrađuje čitatelj će brzo uočiti da je knjiga namijenjena prvenstveno onima koji posjeduju određeno predznanje iz (bio)etike. Napisana je visokim akademskim stilom i nije lagana za čitanje. Što više, neki se dijelovi knjige moraju čitati i po nekoliko puta da bi se shvatio njihov sadržaj. Ono što smatram posebno pozitivnim u važnim jest to da se Matulić odlično snalazi u "labirintu" različitih (bio)etičkih usmjerenja. On ih analizira te ako je potrebno i kritizira da bi uputio čitatelja na ispravniji put rješenja. Jasno, on to sve čini iz perspektive katoličkog moralnog teologa. I dok čestitam Matuliću na njegovu "rudarskom" radu, on je konzultirao sve značajnije katoličke i laičke bioetičare, ujedno se nadam da se neće zaustaviti na putu bioetičkog istraživanja. Taj put je dug i zahtjevan, ali poznavajući autora, ne vjerujem da će proći mnogo vremena a

da nas on opet ugodno ne iznenadi s nekom novom knjigom iz te oblasti.

Marinko Perković

Živa slika povijesti Hrvata

Jure BOGDAN (prij.), *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901-2001). Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, Collectanea Croatica - Hieronymiana de Urbe, 5, Papinski Hrvatski zavod svetog Jeronima, Rim 2001.

Zbornik znanstvenih radova, u formatu 24x17 cm na 1213 stranica + CV dodatnih tabela i ilustracija, prigodom stote obljetnice (1901.-2001.), sabire mnoge studije, rasprave, statističke podatke o povijesti, djelatnosti i uzvišenom služenju u Crkvi u Hrvata, Papinskog hrvatskog zavoda svetog Jeronima u Rimu. Zbornik zacijelo pripada u remek djela znanstvenih povijesnih djela o proučavanju hrvatske, crkvene i nacionalne povijesti Hrvata. Radovi tridesetorice eminentnih stručnjaka iz različitih, a najviše povijesnih znanosti objavljeni u zborniku rađeni su na temelju arhivskih, dosada ponajviše neobjavljenih izvora, prije svega samoga Zavoda, papinskih vatikanskih i državnih arhiva u Rimu, Beču, Zagrebu, arhiva zagrebačke i drugih biskupija kod Hrvata te arhivske ostavštine uglednih osoba u svezi sa Zavodom. Zbornik je tako na temelju dokumenata iznio na vidjelo cjelovitu objektivnu istinu, vidjenu kritičkim okom i vrednovanjem znanstvenika o nastanku, previranju oko imena i vlas-

ništvu nad Zavodom, kao i o važnim osobama vezanima za uspostavu, djelovanje i upravljanje Papinskog "ilirskog" a od Pape Leona XIII. i Pavla VI. "hrvatskog" zavoda svetog Jeronima u Rimu.

Zbornik je sastavljen od 7 nejednakih cjelina ili poglavlja. Predgovor djelu napisao je prefekt Kongregacije za katolički odgoj kardinal Zenon Grocholewski, koji, ukratko uokvirivši povijest Zavoda, ističe važnost Papinskog hrvatskog zavoda na početku trećeg milenija za Crkvu u Hrvata. Izraslih 305 studenata u Zavodu u znanstvene uglednike i crkvene predstojnike: biskupe, kardinale, profesore, trajno su proljeće napretka, duhovnog, intelektualnog i pastoralnog djelovanja u hrvatskom narodu. Uvod je napisao sadašnji rektor Zavoda msgr. Jure Bogdan. On navodi glavne povjesnice o Zavodu, posebno ističući Apostolsko pismo pape Leona XIII. *Slavorum gentem* od 1. kolovoza 1901. koje je i bilo povod priređivanja ovog zbornika slaveći njegovu 100. obljetnicu.

Svi radovi u zborniku imaju na početku kratki sadržaj na hrvatskom a na kraju na talijanskom ili engleskom jeziku. Najopširniji je i najvažniji prvi dio: *Zavod kroz povijest: prvi pokušaji uspostave i organiziranja, konačno utemeljenje i djelovanje do danas* (str. 17-396). To je opširno, detaljno i znanstveno obrađena povijest Zavoda na temelju izvornih dokumenata, iz koje se čita i povijest borbe Hrvata za opstojnost, slobodu i nezavisnost.

Slavko Kovačić obradio je u dva dijela *povijest Zavoda* od njegovih prvih početaka sve do 1915. god. Zavod ima svoje korijene u djelovanju Hrvatske bratovštine sv. Jeronima u Rimu koja je osnovala gostinjac - bol-